

Projectverslag

Franse Renaissance en de Reformatie

Vincent
Clément Marot

Clément Marot

Massacre à Vassy

J.P. Sweelinck

***Chansons en vroege psalmzettingen van
De Sermisy, Janequin, De l'Estocart, Gentian, Lejeune,
Louys, Sweelinck
op teksten van Clément Marot
uit de roerige Franse reformatieperiode (16e eeuw)***

Inhoud

Aanleiding.....	2
Doelstellingen en relevantie.....	2
Keuze en behandeling van het repertoire.....	2
Leiding en deelnemers	4
Repetities en voorpresentaties	4
Uitvoeringen voor publiek.....	5
Uitvoeringen voor ouderen	6
Organisatie van praktische zaken.....	6
Publiciteit.....	7
Financiën	8
Resultaten.....	9
Over Key2Singing	10
BIJLAGE: Uittreksel Enquête onder Projectdeelnemers	12

De foto's in dit verslag zijn van Ben P. Weber, tenzij anders is vermeld.

Aanleiding

We zien uit naar het 10-jarig jubileum van Key2Singing in 2020. Het idee is om dit te gaan vieren met een Franse barokopera. Het zingen in oude vormen van de Franse taal vraagt echter de nodige aandacht. Om onze projectzangers in de gelegenheid te stellen hiermee ervaring op te doen, hebben we in 2019 een kleiner project opgezet rondom de poëzie van **Clément Marot** (1496–1544), Franse hofdichter, geëerd met de titel ‘Prince des poètes français’. Zijn chansons en psalmberijmingen zijn vanwege hun hoge kwaliteit en zeggingskracht door vele componisten getoonzet, maar worden nu nog – ten onrechte - zelden uitgevoerd.

Een mooie gelegenheid om de schoonheid te presenteren van renaissance-composities op teksten die zijn ontstaan in een roerige tijd in de eerste helft van de zestiende eeuw in Frankrijk, namelijk tijdens het ontstaan van de Reformatie. Deze periode is zeer belangrijk is geweest voor de ontwikkeling van het geestelijke leven in Europa en wij hebben de gelegenheid aangegrepen om met ons project laten horen hoe muziek daar gezicht, waarde en identiteit aan gaf.

Doelstellingen en relevantie

Aangezien de meeste amateurzangers enkel uitvoeren in koorverband wil Key2Singing in dit project de gelegenheid bieden om in kleine bezetting (2 tot 4 zangers per partij) en solistisch in ensembles polyfone muziek te zingen en, voor wie dat aandurft en aankan, solo met begeleiding van luit en/of gamba. Dit vergroot hun zelfstandigheid en hun vermogen tot samenwerking met de andere zangers.

Om dit te bewerkstelligen hebben we gekozen voor renaissance composities op teksten die zijn ontstaan aan het begin van de Franse Reformatie. Deze periode is zeer belangrijk is geweest voor de ontwikkeling van het geestelijk leven in Europa en wij willen laten horen en ervaren hoe muziek daar gezicht, waarde en identiteit aan gaf.

Met het publiek wilden we de schoonheid van deze renaissance composities en teksten delen. Nieuw voor Key2Singing was om bij de uitvoering intensief informatie te verstrekken over de inhoud van teksten en de tijd waarin deze zijn geschreven. Het doel hiervan was dat zowel de zangers als de toehoorders zich konden inleven in de tijd van toen om daardoor de muziek en tekst beter te kunnen doorgronden.

We hebben ons daarbij gericht op de historie van deze teksten, hun plaats en ontwikkeling tijdens de roerige periode van de Franse Reformatie, een allesbepalend tijdperk van onze geschiedenis. In een tijd waarin miljoenen mensen op de vlucht zijn vanwege hun geloof en politieke overtuigingen zal het verhaal van Marot ons ook aanzetten daar over na te denken. Met het project wilden wij ook een steentje bijdragen om de scherpe kantjes van maatschappelijke tegenstellingen af te slijpen.

Keuze en behandeling van het repertoire

De poëzie van Marot, zowel zijn chansons als zijn psalmberijmingen, was in zijn tijd razend populair. Zelfs de koninklijke familie zong zijn teksten! Calvijn was zo slim om de 49 psalmberijmingen van Marot op te nemen in het Geneefse psalter. Hierdoor kregen deze een zeer wijde verspreiding in de reformistische christelijke kringen (Hugenoten en Calvinisten). Maar ook voor die tijd hebben vele toen bekende en geliefde componisten zijn teksten getoonzet.

De uitgezochte muziek was, hoewel grotendeels onbekend, van hoge kwaliteit en verrassend mooi. Op het programma stonden psalmzettingen (psalm 3, 130 en 137) van Janequin, Gentian, Goudimel, Lejeune, Louys, Pevernage, Clemens non Papa en Sweelinck. Deze zijn in ensemblevorm uitgevoerd. Daarnaast chansons van: Claudin de Sermisy, Clément Janequin en Pevernage. Deze zijn uitgevoerd in ensemblevorm met solistische bezetting. Het geheel werd afgewisseld met enkele solostukken met luit, onder andere van Le Roy en Morlaye.

Voor een gedetailleerd overzicht van het programma verwijzen wij naar het uittreksel van het programmaboekje (als afzonderlijk document beschikbaar).

De muziek van dit project was overwegend polyfoon. Het zingen van de eigen partij in een kleine stemgroep van 3 à 4 zangers vereiste niet alleen gedegen studie van de eigen partij, maar ook inzicht in de structuur van het stuk (thema's imitatio, etc.). Tevens was het nodig om ook naar de andere partijen te luisteren om adequaat te kunnen invoegen. Door daarnaast in ensembles met enkele bezetting te zingen, leren zangers hun eigen partij in samenwerking af te stemmen met de andere partijen: zij zijn op zichzelf aangewezen en kunnen niet 'achter anderen aan' zingen. Dit levert een grotere zelfstandigheid op als zanger. Degenen die al flink zelfstandig waren, kregen de kans om een solo te zingen met luit en viola da gamba, een aparte ervaring om met de klank van deze instrumenten te versmelten (muzikale samenwerking).

Ensemble à 5 tijdens generale repetitie in de Waalse Kerk te Den Haag, 21 sept. 2019

De context van tekst en composities van deze muziek vroeg om een eenvoudige presentatie. Gewerkt is aan voordracht en expressie in alle bezettingen en op alle niveaus, zodat de deelnemers leren dat het ook belangrijk is wat ze uitstralen en hoe ze dat kunnen doen. Daarnaast hebben we gewerkt aan taal en uitspraak van het oud Frans.

Om te leren deze muziek te doorgronden, werden deelnemers gevraagd ook zelf te werken aan transcripties, transposities en tekstplaatsing: van deze muziek is dit alles niet zomaar voorhanden en het studeren van een stuk is een "work in progress": al doende blijkt bijvoorbeeld dat een tekstplaatsing niet voldoet, die passen we dan in samenwerking aan.

Leiding en deelnemers

De ensemble-, koor- en solowerken van bovengenoemde componisten uit de 16e en begin 17e eeuw zijn door 15 gevorderde amateurzangers ingestudeerd en uitgevoerd onder leiding van artistiek leider en dirigent Margot Kalse. Zij werden begeleid door Earl Christy (luit en theorbe) en Ben Bults (gamba).

Artistiek leider en dirigent Margot Kalse is als zangeres gespecialiseerd in oude muziek en heeft ook jarenlange ervaring in vocale coaching gericht op deze uitvoeringspraktijk.

Generale Repetitie van het volledig projectkoor in de Waalse Kerk te Leiden, 28 sept. 2019

Repetities en voorpresentaties

Audities zijn gehouden begin februari 2019, de repetities volgden in de periode april-september.

Elke repetitie werd begonnen met 20 minuten stemvorming, dat is dus meer dan inzingen. Gewerkt is aan houding, adem, klinkervorming. Hierdoor krijgen de deelnemers meer bewustwording over hoe ze zingen en een (betere) zangtechniek.

Een intensieve masterclass in het Hemelvaartweekend was een essentieel onderdeel van de voorbereiding. Dit vond plaats in het Akoesticum te Ede en werd afgesloten met een slotconcertje met onderdelen van het programma.

Tijdens de cultuurmanifestatie Leidse Hofjesconcerten hebben wij, bij wijze van voorpresentatie en propaganda, delen van ons programma uitgevoerd in de Pieterskerk te Leiden op zondag 10 juni 2019.

Uitvoeringen voor publiek

Key2Singing streeft er altijd naar een totaal product te leveren, een samengaan van de muziek, de instrumenten en de ambiance. Daarom kozen wij nu voor uitvoering op historische locaties waar deze tekst en muziek van toepassing was en nog steeds is: de Waalse kerken.

De concerten werden gepresenteerd onder de titel "Du fons de ma pensée – MAROT, prince des poètes françois" (een oud-franse spelling). Het eerste deel is de beginregel van psalm 130 waarvan 2 vocale versies in het programma waren opgenomen.

Uitvoering in de Waalse Kerk te Amsterdam, 29 sept. 2019 – foto Reijer van der Weij

Uitvoeringen vonden plaats:

- 21 september 2019 in de Waalse kerk te Den Haag,
- 28 september 2019 in de Waalse kerk te Leiden,
- 29 september 2019 in de Waalse kerk te Amsterdam.

Deze uitvoeringen zijn ingeleid en 'gelardeerd' door een spreker. Wij hebben hiervoor Marot-specialist de heer Dick Wursten gevraagd, die helaas alleen gelegenheid had om in Amsterdam te komen spreken. Bij de andere twee concerten is zijn rol in verkorte vorm overgenomen door de heer Antoine Hol.

Door de sprekers werd het tijdsbeeld geschetst waarin Marot zijn poëzie schreef (begin zestiende eeuw) en waarin de composities op Marots teksten ontstonden (begin zestiende tot begin zeventiende eeuw). Hiermee werden de teksten van Marot en de daarop geschreven muziek geplaatst in de maatschappelijke en religieuze context van de 16e eeuw. Uitgebreidere informatie over Clément Marot is opgenomen in het uittreksel van het programmaboekje (als afzonderlijk document beschikbaar).

Uitvoeringen voor ouderen

In het kader van dit project hebben we ook twee uitvoeringen gegeven in woonzorgcentra voor ouderen ter bevordering van een breder cultureel aanbod aldaar:

- 30 juni 2019 in woonzorgcentrum Rietveld te Alphen ad Rijn,
- 13 juli 2019 in woonzorgcentrum Haagwijk te Leiden.

Uit ervaring is gebleken dat er onder ouderen een dankbaar publiek is. Sommigen zijn al geïnteresseerd in vroege muziek, anderen krijgen eens iets anders te horen en reageren daar zeer positief op. Wij willen hun onze muziek graag en met veel plezier aanbieden.

Margot Kalse geeft een toelichting op het programma tijdens het optreden in woonzorgcentrum Rietveld, Alphen a.d. Rijn, 30 juni 2019

Organisatie van praktische zaken.

Algehele en muzikale leiding van het project: Margot Kalse, zangpedagoog en specialist oude muziek te Leiden.

De zakelijke organisatie van het project berustte bij het bestuur van Stichting Key2Singing.

Diverse projectdeelnemers en andere vrijwilligers hebben zich verdienstelijk gemaakt door bepaalde ondersteunende taken te vervullen, zoals het verzorgen van catering tijdens repetities, het onderzoeken van promotiemogelijkheden, het ontwerpen van een promotiemateriaal en het samenstellen van de programmaboekjes.

De Haanstraschool in Leiden stelde zijn auditorium en een leslokaal beschikbaar voor de repetities. Deze werden instrumentaal ondersteund deels door Ben Weber (op piano), deels door projectluitist Earl Christy (op luit of chitarrone).

Jan Bauer heeft videoregistraties gemaakt van de concertuitvoeringen en hiervan een compilatie samengesteld op DVD.

Publiciteit

Aan ons project hebben wij publiciteit gegeven via de volgende gebruikelijke middelen:

- Website van Stichting Key2Singing (www.key2Singing.nl), als constante bron van (achtergrond)informatie en meer algemene zaken m.b.t. stichting en haar projecten.
- Facebook pagina Key2Singing, promotionele pagina met de laatste weetjes, data en informele communicatie met haar bezoekers en volgers.
<https://www.facebook.com/key2singing>
- Media, (regionale) krant / weekblad
- Online cultuur agenda's
- Aanschrijven van koren, ensembles en andere aan (klassieke) muziek gerelateerde verenigingen, docenten/pedagogen en aan bij ons geregistreerde belangstellenden
- Ophangen van posters en neerleggen van flyers in relevante gebouwen, zoals bibliotheken, muziekscholen, conservatorium
- Ophangen van posters in winkels en bij privépersonen
- Uitdelen van flyers tijdens manifestaties en aan leden van andere koren

Daarnaast hebben wij onze concerten laten opnemen in de communicatiekanalen van de Waalse Kerken waarin wij uitvoeringen hebben gegeven (Den Haag, Leiden en Amsterdam).

Bij dit project hebben wij voor het eerst gebruik gemaakt van een roll-up banner die bij de ingang van de concertlocaties aan de straat werd geplaatst om passanten te attenderen op de concerten.

Key2Singing bestuursleden Ben P. Weber en André Bruggeling met artistiek leider Margot Kalse bij de roll-up banner voor de Waalse Kerk te Leiden, 28 sept. 2019

Financiën

Zie hiervoor het document "Projectafrekening Franse Renaissance en de Reformatie".

Wij willen de volgende instanties hartelijk dank zeggen voor hun bijdragen aan ons project:

- Fonds1818
- Gemeente Leiden
- VSBfonds
- De Ruusscherstichting

Daarnaast zeggen wij hartelijk dank aan onze vaste donateurs en projectsponsors voor hun welwillende bijdragen.

Resultaten

Zangers hebben in dit project met name leren zingen in klein ensemble met solo bezetting van vier tot zes stemmen. De zangers zijn ook intensief begeleid in de uitspraak van het Frans van die tijd (16^e eeuw). Met het aanleren van zingen van het oud-frans hebben we ervaring opgedaan om daarmee goed beslagen ten ijs te kunnen komen in het komende jubileumproject met een Franse barokopera.

In samenwerking met de leiding werkten enkele deelnemers ook aan het editeren van nog niet uitgegeven stukken: zij maakten zelf transcripties, transposities en tekstplaatsing van de muziek. Dit vergrootte hun inzicht in de muziek en de samenhang met de tekst.

Doordat we intensief informatie verstrekten over de inhoud van de teksten en de tijd waarin deze zijn geschreven, konden zowel de deelnemers als de toehoorders zich inleven in de tijd van ontstaan en de muziek daardoor beter doorgronden.

Een zeer lovende reactie ontvingen wij van de recensent van het Leidsch Dagblad n.a.v. ons optreden in Leiden. Dit bericht is als afzonderlijk document bij de rapportagedocumenten gevoegd.

Wij hebben na afloop van de voorstellingen een schriftelijke enquête gehouden onder de projectzangers. Een uittreksel hiervan is opgenomen in de bijlage bij dit verslag.

*Groepsfoto t.g.v. eindpresentatie van repetitieweekend in het Akoesticum te Ede
9 juni 2019 – Foto Toke de Kroon.*

Over Key2Singing

De Leidse stichting Key2Singing is opgericht in 2010 met als doel het bevorderen van de kunst van het zingen in de breedste zin van het woord. Meer concreet organiseert de stichting grote en kleine vocaal-muzikale projecten met een educatief karakter waarbij wordt samengewerkt tussen professionals en amateurs. Bijzonder is dat gevorderde amateurs solistische rollen kunnen vertolken. De projecten worden meestal theateraal geënceneerd.

Per project wordt een nieuwe groep zangers samengesteld d.m.v. werving en audities.

Uitgevoerd werden de volgende projecten:

2010-2011: opera **Dido and Aeneas** (Purcell)

2012-2013: project **Gregoriaans & Moderne Devotie**

2013-2014: opera **Semele** (Handel)

2015-2016: project **Op Reis met Scarlatti**

2017: project **Hartstocht, Hemel en Hel** (Monteverdi en Gesualdo)

2018: project **Tudors, Tunes & Teares** (liederen van Dowland, Byrd en Purcell met luit, gamba consort, theorbe)

Comité van aanbeveling

Henri Lenferink, burgemeester van Leiden

Hernán Schwartzman, muzikaal leider van Opera2Day

Frits van Oostrom, hoogleraar Middeleeuwse Cultuur aan de Universiteit van Utrecht, gespecialiseerd in de Nederlandse letterkunde van de Middeleeuwen

Dr. Rebecca Stewart, specialist Early Vocal Music

Secretariaat

André Bruggeling

Postadres: Stichting Key2Singing, Frederik Hendriklaan 67 1e, 2582 BT Den Haag

Tel. 06 5430 0388

E-mail: key2singing@gmail.com

Website: www.key2singing.nl

KvK nr. 5015 1207

Penningmeester

Ben P. Weber

Postadres: Brederode 92, 2261 HJ Leidschendam,

Tel. 06 1369 2220,

E-mail: beepeeweb@ziggo.nl

Bankrekening: IBAN NL90 INGB 000 530 7889 t.n.v. Stichting Key2Singing

ANBI-status

Stichting Key2Singing heeft de status van Culturele Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI), dit betekent dat giften aan de Stichting in aanmerking komen als aftrekpost bij de aangifte inkomstenbelasting van de gever. Hiervoor verwijzen wij naar de desbetreffende regels van de Belastingdienst.

Ons Fiscaal Nummer: 8225 78 049

BIJLAGE: UITTREKSEL ENQUÊTE ONDER PROJECTDEELNEMERS

Vraag 1: wat heb je als waardevol ervaren?

- Beter leren kennen Franse renaissance muziek; samenzang, met name in de kleinere groepjes.
- Ervaren dat je met sprongen vooruit gaat als je meedoet met zo'n project, doordat je je met meer intensiteit op technische zangproblemen stort.
- Zingen in een ensemble met 1 zanger per stem vond ik erg leuk om te doen en het heeft ook bijgedragen aan mijn ontwikkeling als zanger.
- De kans die dit biedt om te leren je stem ook te gebruiken in een kleine en diverse setting.
- De kennismaking met de muziek uit die voor-Bachse tijd.
- Dat je meedacht over de stukken die nog goed genoteerd moesten worden.

Vraag 2: wat heb je geleerd?

- Klinkervorming bij zingen
- Technische dingen:
  - op luchtstroom zingen
  - boventonen laten horen zowel in de laagte als in de hoogte.
  - cadans te pakken leren krijgen van deze bijzondere muziek.
- Leren zingen in kleine groep, ensemble.
- De Franse taal ophalen.
- Ik ben verder gegroeid in het solo optreden. Ik kan op dit gebied nog veel bijleren, maar ik ben wel weer iets verder gekomen en heb gemerkt dat ik mijn rust kan behouden en en meer kan uitdrukken als ik de tekst uit het hoofd leer.
- Kennis en achtergronden van de uitgevoerde muziek en veel vaardigheden wat betreft interpretatie en techniek (zingen in het oud Frans, vormen van klanken (è en u!), laag maar wel met boventonen zingen).

Vraag 3: wat heeft vooral daartoe bijgedragen?

- Beter leren kennen van eigen mogelijkheden en beperkingen, goed opletten op de dirigent, op het goed controleren van bv. het tempo. Beter leren kennen van de diversiteit aan zangers en hun kwaliteiten, nukken.
- Margot is een inspiratie. Ze heeft het hoofd steeds koel gehouden, en is optimistisch gebleven. Verder heeft ze altijd goede tips wat betreft klinkervorming en ademhaling etc.
- Het studieweekend vond ik erg waardevol. We konden intensief werken aan techniek en kwamen ook aan interpretatie toe zodat we echt stappen maakten richting uitvoeringsniveau. Daarnaast leerde je elkaar beter kennen en kreeg ik meer inzicht in de drive van collega zangers.

Vraag 4: heeft het project beantwoord aan je verwachtingen?

- Ja, in de zin dat ik de vocale muziek uit deze periode veel beter heb leren kennen.
- Ja, in de zin dat ik een stap verder ben gekomen in samenzang en, samen met de zanglessen, mijn eigen functioneren daarin.

Nee, in de zin dat ik de voortgang soms matig vond en dat we uiteindelijk iets te weinig tijd hebben gehad voor muzikale interpretatie.

- boven verwachting, ik had er niet zo'n voorstelling van. Het heeft wel veel tijd en veel energie en veel aandacht van mij gekost.
- Jazeker. Het vereist dat je je zelf actief opstelt, zelf studeert en het was leuk geweest om bv als ensemble samen thuis te zingen. Maar ja het leven is nogal druk.
- In principe wel, al had ik het wel leuk gevonden als ik nog 1 ensemblestuk meer had mogen doen. Een waar ik mijn hart meer in kon leggen.

De niveaueverschillen in de groep waren best groot, en dat maakte het proces wel lastig en traag. De zuiverheid heeft mijns inziens te lijden gehad onder de lastigheid van de polyfonie.

Tot slot, de projecten van Key2Singing zijn altijd intensief, intens en leerzaam.

Overige reacties

- Verder wil ik Key2singing en Margot weer hartelijk bedanken voor alle inzet en enthousiasme. Ook een wat kleiner project zoals dit vraagt toch heel veel tijd, inzet en energie. Jullie hebben het toch maar weer voor elkaar gekregen!